

Deczki Sarolta*

PATÓCS LÁSZLÓ (1986–2021)

Nem számíthat nyugodt életre az, aki Kelet-Európában kultúrával akar foglalkozni. Megélhetési gondok, állásproblémák, a hatalmasságok és a hivatalok packázásai, értetlenség és kiszolgáltatottság nehezítik a dolgot. Hatványozottan igaz ez akkor, ha valaki kisebbségként próbál a többségi társadalomban boldogulni, ráadásul a saját, anyanyelvi közegében is politikai és kulturális harcok dúlnak. Fel lehet őrlődni az állandó készenléti állapotban, amikor az ember sosem lehet biztos benne, mit hoz a holnap.

Patócs Laci testközelből ismerte ezeket a helyzeteket, valamint pontosan átlátta szűkebb pátriája, a Vajdaság szövevényes viszonyait, a magyarországi állapotokat és a kettő feszültségektől nem mentes kapcsolatát. Ezek között humán értelmiségként létezni úgy, hogy az ember szellemi és morális integritását is meg tudja őrizni, de éhen se haljon közben, bizony nagy kihívás. De Laci minden problémás helyzettel szembeesülve csak annyit mondott: „nyugi, minden rendben lesz!” A nekem dedikált könyvébe azt írta: „Én vagyok Vasember!”. Márpedig ha valakinek, neki el lehetett hinni, hogy valóban ő a Vasember, akinek mindig mindenre sikerül megoldást találnia.

Faragó Kornélia hallgatójaként vett részt 2010-ben az első konferencián abból a sorozatból, mely a Szerb Tudományos Akadémia és (akkor még) a Magyar Tudományos Akadémia szervezésében zajlik már több, mint negyven éve. Az intézmények közben kicserélődtek a hátunk mögött, Jugoszlávia széthullott, de a konferenciasorozat még a háborúban sem szakadt meg. Újabb és újabb emberek léptek be ebbe a folyamatba, és sajnos, halottaink is vannak.

Patócs Laci azok közé tartozott, akikhez nagy remények fűződtek a határ innen-ső és túlsó oldalán is. Fiatal, nagy munkabírású, széles látókörű tehetség, fiatal kora ellenére is óriási olvasottsággal, és nemcsak az irodalomban, hanem általában a művészetekben is nagy jártassággal bírt. Minden arra predesztinálta, hogy a nagy elődök nyomdokaiba lépve folytassa munkájukat: a magyar nyelvű kultúra ápolását, kutatását, a párbeszéd fenntartását a régiók, kultúrák és országok között.

Nem csak rajta múlt, hogy ez a szokásosnál is nehezebbnek bizonyult számára. Kiváló tanár lehetett volna, de egyetemi pályafutása idejekorán véget ért, amikor lejárt a szerződése és nem hosszabbították meg. Olyan konfliktusok közepébe került, melyekben nem nyerhetett, de nemcsak ő, hanem az egész vajdasági magyar közösség veszített az ügyel. Egy oktatói státusz megszűnt az Újvidéki Egyetem Magyar Tanszékén, Laci pedig pályaváltásra kényszerült. Igaz, nem került messze

* A szerző a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetének tudományos munkatársa.

élete nagy szenvedélyétől, az irodalomtól, hiszen a *Magyar Szónál* lett rovatvezető, valamint a *Családi Körbe* is írt, de dolgozott az Újvidéki Rádiónál, a Vajdasági Rádiónál, és középiskolában is tanított. Írt, olvasott, szerkesztett, beszélgetett – mindenhez köze volt, ami irodalom, ezen túl pedig rendszeresen felkérték kiállítások megnyitására is.

Egy, a délszláv háborúk irodalmáról szóló esszéjében kitér Ivo Andrićra és híres regényére, a *Híd a Drinánra*. A nevezetes hídban Juhász Erzsébet gondolatait továbbfűzve jelképet lát:

a visegrádi híd egyben annak a szimbóluma is, ami a valóságunkból hiányzik: a különböző világokat, hagyományokat és kultúrákat átjárhatóvá tevő manifesztum. Ivo Andrić hídja a kilencvenes években a kapcsolatteremtés jelképszerű romhalmazává vált – ebből a perspektívából nézve a visegrádi híd egyszerre veszteségtörténet és a kapcsolatteremtést (annak vágyát, szükségességét vagy kényszerét) hirdető emlékmű.¹

A *Híd* folyóirat küldetése éppen ennek a kapcsolatteremtésnek az újrafelvétele, folytonossá tétele, rövid főszerkesztői időszaka alatt Laci is erre törekedett, mint ahogyan a *Híd Kör* alapító tagjaként is. Kisebbségben élő irodalmárként dupla, sőt, tripla feladatot kapott: a szűkebb régió, Vajdaság irodalmán túl általában a magyar kortárs irodalmat, sőt, lehetőség szerint a délszláv térségét is követni. Eleven hídnak lenni, s nemcsak összekötni a túlsó partokat, hanem rálátást is nyújtani az egyikről a másikra.

Mindig izgalmas, hogy egy kritikus mit és hogyan olvas, hogyan rajzolódik ki lassan saját arcéle, hogyan válik a hangja egyénivé, milyen olvasási stratégiái vannak, milyen mániái és vakfoltjai. Patócs Laci Újvidékről olvasta a magyarországi irodalmat, és Budapest felől a vajdaságit. Legalábbis a délszláv háborúk tapasztalatai felől különös hangsúlyt kap, amikor a Péterfy Gergely *Kitömött barbár* című regényéről azt írja, hogy

az ellenségkonstruálás regénye, ennek pedig csak az egyik, noha talán a leginkább jelentős figurája épp Angelo Soliman, aki az idegen fogalmának öszszes jelentését megtestesíti: egyszerre a szűkebb közösségen kívül álló, ismeretlen személy, szokatlan és visszatetsző, ellenszenves jelenség...²

¹ Patócs László, „A délszláv háború generalta perspektívaváltás a vajdasági magyar irodalomban”, in *Átmenet és különbözőség: Magyarságtudományok kelet-közép-európai kontextusban. A VII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus Doktorjelölt Szimpóziuma Kolozsvár, 2011*, szerk. FENYVESI Kristóf, 249–259 (Budapest: Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság, 2012), 250.

² Patócs László, „Fekete test, néma nyáj”, *Híd* 79, 5. sz. (2015): 122–127, 125.

Kun Árpád *Boldog Északjáról* írva pedig a tértapasztalat olyan mintázatai jelennek meg, melyeket maga is jól ismerhetett:

a máshol magába foglalja a határátlépés gesztusát: a máshol és a sajátként megélt itt közötti határ átlépése a másféleség megismerését is jelenti. A határok [...] más hangok, más testek és más világok létezését is jelentik, s egyúttal a sajátként átélt ittből való kilépés az én határainak egyfajta átlépéseként is értelmezhető.³

Ebben a kritikában is fel lehet figyelni arra, mennyire érdekelték az érzelmek az irodalomban. A tér és az érzelmek bonyolult kapcsolatáról ír itt, arról, hogy milyen emóciók kötődnek a tér egy-egy darabjához: milyenek az *itt*hez, és milyenek az *otthoz*, a *máshol*hoz, és ezek hogyan határozzák meg azt, ahogyan a világban saját magunkat megéljük. Különös tétje van ennek a vajdasági irodalomban, ahol mindig kérdéses az otthon és az idegenség fogalma, mint ahogyan a határ sem csupán elvont teoretikus probléma.

A kortárs vajdasági regények érzelmi topográfiáját elemző tanulmányában olyan szövegekkel foglalkozik, ahol mindezek problémát jelentenek: a tér, a határ, az itt és az ott.

A választott alkotások több aspektusból is hasonló jelenségeket tematizálnak: a térségi kulturalitás vetületei, az önmegaság megélése és a vonatkozó érzelmi konnekción, a zártság és az átjárás horizontjai, a centrumnélküliség és emocionális narratív sík viszonylatai mellett a kilencvenes évek háborús krízistapasztalata is jelentősen befolyásolja a bennük kirajzolódó struktúrákat.⁴

A szereplők ide-oda vándorolnak a határok között, alapvető létmódjuk a folytonos útonlevés, és a haza fogalmába is beszüremkedik valami idegenség számukra. Tóth Krisztina *Pixel* című kötetét elemezve meggyőzi az olvasót afelől, hogy nincs olyan apró testi vagy mentális momentuma az életnek, melyhez ne kötődnének érzelmek, és kulcsfontosságuk van az identitás kialakulásában.⁵

Ha lehetősége lett volna megírni a doktoriját, talán ez lett volna a vezérfonal: az érzelmek és a topográfia kapcsolata. Szemérmes ember volt, a saját érzelmeiről nem beszélt, de az egész élete, pályafutása azt mutatja, hogy erős kötelékek fűzték a szülőföldhöz, a térnek ehhez a kis darabjához, amelyet akkor sem bírt elhagyni, amikor

³ PATÓCS László, „A máshollét érzelmi aspektusai: Reflexiók Kun Árpád *Boldog Észak* című regénye kapcsán”, *Híd* 79, 8. sz. (2015): 82–88, 85.

⁴ PATÓCS László, „Ambivalens terek – érzelemjelentések a kortárs vajdasági magyar prózában”, *Híd* 81, 6. sz. (2016): 105–111, 105.

⁵ Lásd PATÓCS László, „Korporealitás és érzelmek: A test mint az intimitás tere Tóth Krisztina *Pixel* című művében”, *Híd* 77, 7–8. sz. (2013): 95–101.

már sok barátja, egyetemi évfolyamtársa Magyarországon kereste és találta meg a boldogulás lehetőségét.

Váratlan meglepetés volt, amikor 2019-ben Lacinak regénye jelent meg *Vezeti a népet* címmel.⁶ A rövidke, a vajdasági irodalom avantgárd hagyományait követő regény ironikusan játszik a nevek, a test és az identitás kérdéseivel, a lázadás és a felszabadulás lehetőségeivel. A nehezen követhető, látomászerű események és egymásba kavarodó identitások, regiszterek szövedékében, többszörös fénytörésben valami elemi, megkérdőjelezhetetlen szolidaritás és humánus húzódik meg. Sok mondatát lehetne idézni, melyek a jelenlegi világhállapotra rezonálnak, de talán a következő az egyik legfrappánsabb: „nincs olyan képtelenség, amelyet nem élnék meg természetesen, mindig ez volt az uralom legegységesebb jelképe”.⁷ A könyv bemutatója a Dombosfeszten volt 2019-ben, és utána derült ki, hogy a könyv első lapjain haldokló Marx, akiből „kiszáll [...] a Szeretet Istene”, nem más, mint Laci kutyája.

Egy hosszú életre is elég lenne ennyi munka, de Laci még csak 35 éves volt, amikor mindennek egyszer csak vége szakadt. Egészen addig fáradhatatlanul szaladt, intézkedett, dolgozott, s mint a vajdasági értelmiségiek többsége, állandóan úton volt valahol az Újvidék–Budapest- és a Zenta–Szivác-tengelyen. Egyszer készített velem egy interjút az Újvidéki Rádióknak, és csak késő este érkezett meg Budapestre. Útközben hívtam, hogy ideérnek-e még, de megnyugtatóan: „nyugi, minden rendben lesz!” Kérdezett, válaszoltam, majd nagy nehezen rábeszéltem, hogy legalább fogadjon el egy vacsorát, mielőtt visszaindul. Nevetve mesélte, hogy az is előfordult már, hogy két óra alatt megjárta a Zenta–Budapest-távolságot.

Életeleme volt az irodalom. Írt, olvasott, szerkesztett, bemutatott, beszélgetett, megnyitott, bírált, hozzászólt: hidat épített. Joggal hihettük azt, hogy valóban Vasember, és mindenkit megdöbbsentett, hogy nem az. Számítottunk rá, számoltunk vele, még hozzá hosszútávon, hiszen sok közös feladatunk lett volna még a határ két oldalán.

⁶ Patócs László, *Vezeti a népet* (Újvidék: Forum Könyvkiadó, 2019).

⁷ Uo., 67.